Ion Roșioru

CRITICA DE LA MARGINE LA CENTRU

Cartea cu titlul de mai sus, sub semnătura criticului universitar Nicolae Rotund apare la Editura „Ovidius University Press“ (Constanța, 2005) și dezbate mai multe probleme ale literaturii române mai vechi și mai noi. Sunt trecute, astfel, în revistă, noile contribuții la fundamentarea conceptului de „balcanism literar“, din multitudine de scrieri consacrate acestei zone continentale în vederea aderării României la U.E., istoricul și criticul literar tomitan oprindu-se în mod predilect la cărțile de referință ale lui Mircea Muthu a cărui perspectivă a una pluridisciplinară (ideologică, estetică, istorică, teoretică, critică etc.). Se spulberă, în această perspectivă abordativă, unele prejudecăți ca artificiul, decorativismul, mahalagismul și altele care sunt asociate automat conceptului în discuție. Balcanismul literar e adus la zi și pus mai temeinic în raport cu bizantismul și cu orientalismul în general. Un alt studiu în care se ocupă exegetul tomitan e consacrat ***Literaturii române sub comunism*** al lui Eugen Negrici care și-a precedat amplul studiu cu întocmirea unei antologii spectaculare a poeziei politice scrise la comandă socială în epoca roșie de tristă pomenire și se conchide că studiul, având în vizor proza, se situează, într-un fel, la polul opus, în sensul că se ocupă de acele „texte capabile să ilustreze tacticile, stratagemele adoptate în lupta cu forțele prohibitive ale statului comunist“. Există și în domeniul prozei scriitori aserviți regimului și care proslăvesc în reportaje realizările epocale ale partidului unic (Radu Cosașu) sau înfierează pe cei care sabotează mersul triumfalist spre culmile de aur (Aurel Baranga), după cum nu sunt absenți de la acest festin al nerușinării sfruntate nici romancierii osanaliști (Z. Stancu, Camil Petrescu, M. Sadoveanu, Eusebiu Camilar, V. Em. Galan, Ion Călugăru și chiar Marin Preda cu ***Desfășurarea*** sa). Criticii de serviciu, dormind cu operele clasicilor marxism-leninismului la căpătâi sunt: Ov. S. Crohmălniceanu, I. Vitner, C. Regman, Lucian Raicu și alții cu lecturi proaspete din scriitorii sovietici angajați (Jdanov, Gorki, Malenkov etc.). Alde P. Dumitriu, Francisc Munteanu, E. Barbu intră în scenă în etapa destalinizării formale, ca gheața ideologică să fie spartă de Călinescu cu ***Enigma Otiliei***, de E. Barbu cu ***Groapa*** ori de R. Tudoran cu ***Cu toate pânzele sus*** și chiar de unii critici reabilitatori, cu voie de la poliție, cum ar Ov. S. Crohmălniceanu, atunci când scrie despre Rebreanu sau despre Arghezi. Etapa relativei liberalizări e cuprinsă între 1964 și 1971, respectiv între ***Declarația din aprilie*** și ***Tezele din iulie***. Semnează proză istorică, orientată politic, C. Leu, D. Almaș, L. Fulga, M. Preda, E. Barbu. Și tot cu voie de la poliție, scriitorii se năpustesc să scoată la iveală ororile regimului dejist și obtuzitatea politrucilor și culturnicilor vremii în discuție și o fac onorabil C. Țoiu, A. Buzura, D. R. Popescu, P. Sălcudeanu, toate aceste liste fiind fie incomplete, fie că unii autori sunt expediați fugitiv (N. Manea, O. Paler, D. Țepeneag). De subliniat că N. Rotund, comentând cărțile confraților săi, vine cu grila lui valorică și-i amintește pe M. Ciobanu, Șt. Agopian, M. H. Simionescu.

Postmodernismul, identificabil în literatura română cu optzecismul, a încercat să recupereze modernitatea întreruptă forțat de comunism, dar a sucombat și el destul de repede pe la jumătatea anilor ’90.

Tot de arta totalitară se ocupă și Paul Cernat, Ion

Manolescu, Angelo Mitchievici și Ioan Stanomir într-o carte comună cu titlul ***O lume dispărută*** și cu subtitlul ***Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici***. E o radiografie a epocii comuniste, executată prin intermediul amintirilor și al experienței personale a autorilor tineri prinși la o dramatică răspântie a istoriei. Generația lor a fost puternic torturată de discursul unic al lui Ceaușescu, discurs creator de mutanți ce nu se vor mai vindeca, poate, niciodată de urâțenia multilateral dezvoltată pe care a creat-o și a întreținut-o comunismul nepieritor pe toate palierele societății ideologizate până-n străfundul rărunchilor ei pseudoeducaționali. Prin furia lor pamfletărească, spovedaniile universitarului Angel Mitchievici fac ca realitatea să plonjeze direct în ficțiunea de cea mai pură calitate. Se conchide că cei patru autori „sunt cei dintâi teoreticieni și analiști ai copilăriei comunismului românesc".

A doua secvență a cărții e consacrată literaturii memorialistice, literatură a cărei lectură are drept corolar o mai acută cunoaștere de sine a cititorului. Criticul pune, aici, sub lupă exegetică scrierile lui N. Crainic: ***Zile albe, zile negre*** (1991) și ***Pribeag în țara mea. Mărturii din închisoare*** (1996). Nichifor Crainic este pseudonimul lui Ion Dobre care va fi nevoit, în condițiile dure ale bolșevizării României, să-și ia un alt nume, Ion Vladimir, la adăpostul căruia va rătăci trei ani prin mai multe județe transilvane și va scrie neîncetat eseuri despre spiritualitatea poeziei românești, îndeosebi despre Arghezi și Blaga. Poezia devine pavăză pentru gândiristul și ortodoxistul acum fugar, ca și în consemnările sale cotidiene despre o invazie de ciori, mersul pe picioronage într-un sat noroios, o zi de clacă la seceriș sau despre hotărârea sa de a se preda autorităților care-l vor arunca-n închisorile lor abominabile unde va rămâne timp de 15 ani și va continua să ia pulsul ororilor comise de torționari netrebnici.

Exegetul găsește destul de interesantă structura memoriilor lui Pericle Martinescu din ***Visul cavalerului*** (1998), ca dialog dintre Ego și Alter-Ego, cartea constituind singura autobiografie a părintelui ***Adolescenților de la Brașov***, ea proiectând o conștiință pe fundalul unei „istorii îndelungate și dramatice, când nu de-a dreptul tragice". Aventura spirituală din acest veritabil bildungsroman vizează neîncetat centrul existenței, faptul cultural jucând consecvent un rol catalizator. Relevante sunt, apoi, portretele de colegi, de politicieni, de actori, de profesori universitari celebri și de scriitori. Între drumul exterior și cel interior al memorialistului, decan de vârstă al breslei scriitoricești, se consumă o experiență de viață fabuloasă a unui dintre martorii aproape exhaustivi ai veacului al XX-lea.

Recenzând cartea de convorbiri realiste de Andrei Grogor cu E. Simion, ***Ariergarda Avangardei***, exegetul constată cu amărăciune trădările din lumea literară în perioada tranziției, eternul și multiclonabilul Iuda cunoscând acum un moment prielnic de a-și câștiga arginții. Gestul non-loialității e unul detestabil. Mai sunt analizate acum complexele literaturii române, sincronizarea în salturi a culturii noastre cu cea europeană, specificul național, inflația de mituri, raportul dintre critic și metodele folosite ori dintre acestea și operele asupra cărora operează etc. Problema sincerității sau nesincerității autorului de jurnal sau memorialistică e dezbătută cu prilejul recenzării cărții ***Amintiri și portrete literare*** a criticul Gabriel Dimisianu care și-a distrus câteva zeci de pagini de jurnal când a constatat că se autoponegrea și nu se punea într-o lumină favorabilă, așa cum se întâmplă, de obicei, din și în perspectiva posterității. Literatura jurnalieră și memorialistică a criticului e plină de portrete, trăsăturilor fizice corespunzându-le unele psihice pe măsură, realizate din câteva linii. E vorba de Sorin Titel, Ury Benador, Geo Dumitrescu, Florența Albu, Z. Stancu, Roger Câmpeanu, Geo Bogza și atâtea alte personalități ce devin automat personaje, grație imensei forțe de invenție a lui G. Dimisianu, excelent creator de atmosferă. Dar, în loialitatea lui, G. Dimisianu se mai face că „uită" o parte din păcatele de tinerețe ale unor propovăduitori ai proletcultismului: G. Ivașcu, Paul Georgescu, Ov. S. Crohmălniceanu, dar gestul său e de preferat blasfemiilor de la comiterea cărora mulți nu se pot abține în malițiozitatea lor funciară.

Aducerea în discuție a autoportretului-fluviu e ocazionată de analiza cărții de interviuri a lui Al. Deșliu cu Irina Mavrodin, poeta, eseista, profesoara și traducătoarea de excepție și al cărei centru ființial statuar a fost din totdeauna poezia. Doamna Mavrodin trăiește acut prezentul pe care-l înregistrează cu antene de mare forță receptivă.

Se ridică problema realizării interviului în care greul nu trebuie lăsat doar pe umerii intervievatului.

Alte „convorbiri" de care se ocupă criticul tomitan, sunt cele dintre Daniel Cristea-Enache și Ileana Mălăncioiu, sub titlul ***Recursul la memorie***. Se pune încă o dată problema ecoului cărții de interviuri sau doar a interviului apărut la radio sau la televiziune, sau într-o revistă de cultură: succesul acestei specii publicistice datorându-se cel mai adesea personalității luate la întrebări, de obicei de un june care-și „joacă" înadins placiditatea și ignoranța. E, în fond, o chestiune de deontologie: cine are dreptul și calitatea morală de a acorda interviuri și cine pe cea de a le provoca, în direct sau în spontaneitatea îndelung gestată acasă, oral sau în scris, de dragul imaginii proprii, a dorinței de a epata sau de a sonda cu adevărat adânci și dureroase probleme existențiale) E normal ca Nicolae Rotund, el însuși autor al unei incitante cărți de interviuri, apărute inițial în revista „Tomis", să-și împărtășească frământările iscate, teoretic, de generarea unor astfel de scrieri ca și de responsabilitatea pe care o incumbă celui ce rămâne tot timpul la cârma convorbirii oricât de mult s-ar agita marea ideatică pe care se avântă cuplul dialogic ieșit în larg sau doar în amontele sau avalul unui râu pirpiriu ce-și va fi având cascadele lui.

Interviul nu exclude nervul polemic, ironia, malițiozitatea, sarcasmul la adresa unor colaboraționiști notorii, precum Dinu Săraru, sau, cu efect minimalizator când e vorba de un Petre Got, Cornel Nistorescu, Ristea Priboi etc. Ileana Mălăncioiu are însă și cultul prieteniei pentru scriitori de aleasă moralitate: V. Mazilescu, Marius Robescu, C. Noica, E. Negrici, Valeriu Cristea și alții. De memorie ține partea documentară a cărții, dar puterea de convingere și fascinație o dă tranșanta formulărilor și consecvența etică a celei ce se confesează, transparența gândurilor, lipsa de duplicitate, cultura imensă, crezul civic și artistic, farmecul personal, ieșirea din prejudecăți, evitarea limbajului de lemn etc.

Iar după ce a teoretizat îndelung interviul, N. Rotund

inserează în capitolul 3 al cărții, intitulat ***Respirări marine***, o convorbire cu Iordan Datcu, doctor în filologie și specialist în domeniul literaturii orale. Acribicul intervievat, când vine vorba de prezența mării în creațiile literare orale, începe prin a-l cita, printre alții, pe Petru Caraman, cu memorabila sa formulare: „Marea Neagră a fost din totdeauna plămânul prin care a respirat întreaga Dacie, începând din epoca preistorică și până-n zilele noastre". Marea e, în opoziție cu Pământul, un simbol al subconștientului și ea constituie un motiv frecvent în colinde, descântec, orații de nuntă, balade populare de amplă respirație etc., motiv sprijinit și de o serie de documente istorice descoperite și comentate de specialiști români și străini. Marea apare și în scrieri semnate de D. Golescu, Al. Vlahuță, Panait Istrati, Ion Minulescu (cel mai constant poet simbolist al mării), Ion Vinea și T. Arghezi care a visat să aibă o casă la mare și a dus tratative, în acest sens, cu Cella Delavrancea care-și pusese-n vânzare vila de la Eforie. La autorul ***Cuvintelor potrivite***, marea e prezentă în scrisori, în articole, în proiecte literare, ca și în opera propriu-zisă și ea constituie deopotrivă începutul și sfârșitul de lume, neliniște cosmică și mister, creație dumnezeiască unică și împărăție ineluctabilă. Cu nămolurile ei terapeutice de la Techirghiol, marea are rând pe rând, spațiul miraculosului, al inefabilului, al ironiei, al grotescului, al vieții ca teatru, spre a deveni, pe măsură ce magicianul de la Mărțișor se încovoia sub povara anilor, un topos al amintirii fecundându-i încă scrisul său inimitabil.

Acest capitol se vrea doar o replică, în mare parte complementară, la mult mai amplele studii pe aceeași temă, consacrate de regretatul Enache Puiu scriitorilor români ajunși pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă, uneori chiar definitiv, la pontul Euxin.

Capitolul al IV-lea al cărții, ultimul și, totodată, cel mai consistent, se intitulează ***Critica versus literatura tomitană***, prilej pentru autor să-și exprime poziția vizavi de literatura provincială pe care n-o ignoră, conform unui algoritm sclerozat, dar nici nu-și trâmbițează asurzitor patriotismul local, între cele două ipostaze existând un punct de observație obiectiv și cumpătat.

În prima parte a capitolului sunt inserate răspunsurile date de universitarul Nicolae Rotund la o anchetă propusă de revista „Tomis" și având ca numitor comun implicațiile criticii literare din Dobrogea în fenomenul spiritual actual. Îi displace epitetizarea scriitorilor după regiunea în care trăiesc, adjectivele jucând un rol limitativ, dar salută dicționarele, volumele de interviuri și culegerile de recenzii sau eseuri apărute în spațiul danubiano-pontic, „fiindcă literatura națională însumează toți scriitorii, indiferent de zonă". Autorii acestor lucrări nu sunt, din păcate, critici profesioniști, adică „spirite mai riguroase și cu metodă".

Pulsul literaturii la zi e luat însă de tinerii critici veniți din mediile universitare, taxabil fiind la ei excesul de teoretizare și limbajul voit epatant. De la Alexandru Protopopescu încoace, Dobrogea n-a mai dat nume de referință în acest gen, poezia și proza fiind net superioare criticii. În ceea ce privește istoria literaturii din Dobrogea, un titlu de referință este cartea masivă a lui Enache Puiu, un călinescian care acordă spații inegale scriitorilor, unora consacrându-le studii monografice, altora acordându-le doar câteva rânduri, excesul de subiectivism fiind flagrant și criteriul valoric ne mai funcționând, îndeosebi când e vorba de scriitori încă în plină forță creatoare și care n-au avut, în plus, norocul să se nască aromâni.

Universitara Ileana Marin impune în cartea sa ***Infidelitatea mitului*** (***Repere hermeneutice***), „rigoarea omului de la catedră" și o voce distinctă de comparatistă temerară.

Dintre prozatorii de nădejde pe care i-a dat spațiul dobrogean, criticul se oprește cu recenzii consistente asupra lui Constantin Novac, „un Gericault român la scară narativă", și asupra lui Ovidiu Dunăreanu, stabilind trăsăturile pertinent-distinctive ale fiecăruia dintre ei, primul radiografiind, în ***Povestiri arogante***, mentalitățile unei lumi debusolate, celălalt plonjând în satul arhaic dobrogean care se veșnicește prin poveste și le conferă oamenilor sentimentul că sunt nemuritori pe o jariște mitică.

Nicolae Rotund e un critic căruia nu-i e străină aplecarea cu acribie asupra nici unui tip de discurs, el comentând, cu dăruire nedrămuită și chiar cu o voluptate a demonstrațiilor decodificatoare și asociative, cărți și proză, de poezie, de critică și istorie literară, de estetică, de teatru și de publicistică. Dintre poeții dobrogeni, se oprește, în cartea de față, la Ion Faiter, ca și la cel ce semnează aceste rânduri, ambii „trăgând în jug alături de hazard", cum ar spune Dubuffet. Și continuă cu Dan Ioan Nistor, reprezentant al poeziei religioase care în literatura română s-a aflat la loc de cinste (Blaga, Voiculescu, Radu Dragnea, N. Crainic etc.). Dintre cărțile de studii eseistice, exegetului i-au reținut atenția ***Arheologiile subiective*** ale Eugeniei Vâjâiac, preocupată deopotrivă de specificul folclorului dobrogean și de măsura în care acesta se revarsă în textele noastre culte, ca și de interpretarea personalizată a unor lucrări de Caragiale, P. Cerna, D. Zamfirescu (scriitori care au avut legături cu Dobrogea), G. Bacovia sau L. Ulici. O altă carte care-i suscită interesul este ***Portrete literare*** a lui Ștefan Cucu, un clasicist redutabil, fin observator și creator de fiziologii pe care le încadrează, poate un pic encomistic întrucât olteanul aclimatizat la Pontul Euxin e un generos și un onest, în incitante fișe de istorie și de critică literară vizându-i în primul rând pe confrații dobrogeni. Și, ca într-o istorie a literaturii dobrogene, nu puteau lipsi din cartea lui Nicolae Rotund, comentariile având ca pretext discursul dramatic, genul cel mai „întârziat" din literatura română din toate timpurile.

Sunt comentate cu gust cele patru piese ale lui Eugen Lumezianu, strânse în volumul ***Musafiri pe viață***, precum și piese ale lui George Genoiu și D. R. Popescu. Ilustrul triumvirat în care e inclus regretatul E. Lumezianu, un dramaturg dispărut în plină forță creatoare, îi face cinste și, în acest sens, vecinătatea intracapitolarieră se justifică.

Dincolo de o anumită grabă care se constată în alcătuirea cărții – e vorba de unele introduceri redundante și care în reviste trec, prin forța lucrurilor, neobservate – ***Critica de la margine la centru*** a istoricului și criticului literar Nicolae Rotund e o operă de referință în domeniu și ea îl reclamă pe autorul ei ca pe cel mai înzestrat și indicat continuator al ***Istoriei literaturii în Dobrogea*** adusă strălucit până la al doilea război mondial, și apoi doar jalonată, de ilustrul predecesor care a fost Enache Puiu.